

19.82x25.13	1	עמוד 8	הארץ - קפה	29/07/2019	69420849-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

משטן לחבר נאמן

**הסיבה שבגללן סגרו את בתי
הקפה בירושלים במאה ה-16 * כיצד
קשור הקפה למהפכות הגדולות
בהיסטוריה * והאופן בו תרם
המשקה להתבוללות של היהודים *
לא רק קפה // מיכאל דק**

הסופר בלוק הקפיד לשותות 60 ספלי קפה בימחה ובטהובן הסתפק ב-60 פולים בדיק בכל מנת קפה.

ענף חדש של סחר

500 שקי הקפה שהשאירו החיילים העות'מאנים, שניגפו בשערי וינה, היו האספקה הראשונה לבתי הקפה הווינאיים. כך, במהלך המאה ה-17, הגיע הקפה לכל אירופה – לוונציה ולטורינו, לפריס ולמדריד, לאמסטרדם וללונדון. הקולוניאליזם ראה ברכה בהבאת המטעים אל הפועלים, במקום סחר עבדים המביא את העובדים אל מקום העבודה. כך החל מסע שיטתי להפצת גידול הקפה בכל מקום בעולם, בו היו התנאים לגידול ופועלים לניצול.

היו בסחר בקפה אינטרסים שלטוניים ומסחריים: המלך פרידריך הגדול חרד כל כך למונופול השלטוני, עד ששלח לרחובות "מרחרחרי קפה", שיאתרו אנשים הקולים קפה בביתם ולא מביאים אותו לעמדות הקלייה המלכותיות. יצרני הפורצלן (המלכותי) שהצליחו לפצח את סוד הפורצלן הסיני זכו בתקנה מלכותית, שהטילה על היהודים חובה לקנות מערכות פורצלן מן התעשייה המלכותית ואף חויבו לקנות פורצלן פגום כחלק מהעול המוטל על יהודים.

במקביל צמח בעריה הנהנתניות של אירופה אותו ענף חדש של סחר בקפה והפעלת בתי קפה, שהפכו עד מהרו לבורסות לחילופי מידע מסחרי ואינטלקטואלי. כל סופר, או לפחות מי שרצה להיות סופר, או עיתונאי, התחייב בישיבה בבתי הקפה בתקווה להשתייך למעמד האינטלקטואלי החדש הזה.

באנגליה קראו לבתי הקפה 'אוניברסיטאות בגרוש' ובאיסטנבול התלונן אחד הוויזירים ששב מסעו ריגול עירוני, שהשיחות בבית קפה נשמעות כמו דיונים במועצת הוויזירים. על כן נאסרו בתי קפה גם באיסטנבול. אחר כך נפתחו שוב. העיקר: ההבדלים הבין מעמדיים נמחקים בבתי קפה. ישיבה בבית קפה זוכה למעמד אקסטרטוריאלי, בין מעמדי, לשיח בין כתליו וחינוך למידה ידועה של מתירנות וחתרנות. לא פלא אם כך שבבתי קפה בווינה השחיו לאון טרוצקי

הקפה עלה לישראל עוד לפני העלייה החמישית, וכך גם בית הקפה. למעשה, בית הקפה הווינאי היה חלק בלתי נפרד מהחזון הציוני של הרצל. לפי אותו חזון, בית הקפה הווינאי היה אמור להיות מעמודי התווך של התרבות שיש למסדה בארץ הישנה-חדשה, כמו בית אופרה ועוד כמה מעלות וינאיות אחרות.

אך ההיסטוריה של הקפה בישראל ארוכה אף הרבה יותר מתולדות האופרה המקומית. עוד בתחילת המאה ה-16 הוציא הסולטן באיסטנבול צו המורה לסגור את בתי הקפה בירושלים. ריח בשר, כנראה שומן כבש, וניחוח של תאוות בשרים עלה מן המוסדות האלה, ואלה נתבעו לדין בבית הדין השרעי, כך מספר פרופסור אמנון כהן, שחקר את ההתאגדויות המקצועיות בירושלים העות'מאנית. הצו כלל איסור על שתיית קפה ומופעים בבתי הקפה. הסיבה: באותם הזמנים היו מגיעים לבתי הקפה מספרי סיפורים ונגנים כדי להנעים את זמנם של המבלים אפופי העשן.

האיסור על בית קפה הוצא בעיר מכה בתחילת אותה המאה, אך לא מטעמים דתיים, אלא עקב החשש השלטוני מחתרנות פוליטית. הקפה לא נאסר במפורש באיסלאם ואף נהגו לקרוא לו "היין הערבי" אבל את הישיבה בבתי קפה ליוותה תמיד עוינות מסודית: יותר מדי ליברלי היה העניין הזה של גברים היושבים ודנים בהבלי העולם. ונשים? מה להן בכלל בבית התוועדות של הדעתנות הגברית? בהמשך, אנשי דת סופים גילו את תכונותיו המערורות של הקפה, והשתמשו בו להגברת ערנותם של הדרווישים העושים לילות כימים בחילולי קודש. מכאן אימצו את מנהג הערנות גם תלמידים באל-אזהר, ויש גם עדויות שהקפה הלך וקנה לו אחיזה עם ההתפתחות של מנהג "תיקון חצות".

היסטוריה

19.99x25.4	2/2	9	עמוד	קפה - הארץ	29/07/2019	69422365-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

Shutterstock.com

מעצמת קפה בארץ הקודש

ישראל הפכה למעצמת קפה קטנה. קפה בוץ הידוע פינה את מקומו לתחכום ועידון פוסט-אתאיסטי: קופיקס פתחה סניף במוסקבה, ארומה בניו יורק ועוד נטויה הזרוע הסוחטת את מנוף מכונת האספרסו.

הכוונה בגלובליזציה של הקפה הישראלי היא לא רק להשתלטות של ענקית קפה ישראלית על מפעלי קפה בברזיל, אלא גם לאיננות הגוברת שלנו, שידעה דרך ארוכה מ"בואנה, תן לי אחד בוץ ושניים נס עם ארבע סוכר" ועד "קפוצ'ינו אחד ומקיאטו דל שומן".

לישראל יש, כאמור, היסטוריה ארוכה של קפה. חלקה רשמית, חלקה בסיפורים על ספל קפה, וחלקה בשיר הפינג'אן - שמקורו בטעות, שהרי הפינג'אן הוא לא כלי הבישול אלא הספל. יש אפילו סברה לאזכור תנ"כי של המשקה: כאשר אביגיל הכינה ארבע מאות סאים קלי לקראת דוד, היא לא שיערה שיבוא יום וסטודנט אנגלי יפרש את הקלי כקפה. אבל בהתחשב בקפה האנגלי, ייתכן שגם שעורה טחונה נחשבת בעיניו של המדען מאוקספורד כקפה. הרי אשף השנייה האנגלי כריסטופר פריי אחר על הקפה במולדתו: "קפה אנגלי, זה לא יותר מאשר חלב חרוך".

כל עדה והקפה שלה. הפולנים הביאו קפה משלהם, והייקים הזמינו אלה את אלה לקפה 'קרנכצן', שנקרא על פי יודעי דבר "קפה פרחוני". זאת מאחר והוא היה כל כך דליל, עד כי אפשר היה לראות את הפרחים המצוירים על תחתית ספל הפורצלן. האמריקנים הורגים את מה שהם קוראים לו בטעות 'קפה', בכדורי הזכוכית המתחממים על פלטה חשמלית: יוצאי תימן לימדו אותי לשנות משקה-קפה הקרוי ג'ישר המופק מקליפת הפולים, שטעמו כטעם התה, הוא אינו מכיל קפאין והוא טוב לאבנים בכליות. מנהגי הקפה באתיופיה שונים מן המוכר לנו: הם קולים ומבשלים אותו במחבת - והתוצאה היא קפה סמיך ומרוכז מאד.

אגרונום מסור בשם ישראל גינדל אף ניסה לגדל את צמח הקפה בישראל, אך על מידת הצלחתו של המיזם אנחנו יודעים בעיקר מן הספר שהוא כתב על גידול קפה בארץ. למרבה הצער, שיח הקפה היציב ביותר שגדל בארץ הם היושבים על גזעי הבר המוגבהים באספרסו-ברים ברחבי ארצנו. אם כי שמעתי על עץ קפה שגדל בגינת ביתה של גברת אחת בחולון, אשר שרד את התנאים האקלימיים הלא ממש אופטימאליים לגידולו של קפה בארץ הקודש.

לא להשקיף על העולם

בתמצית נסכם ונאמר כי מסירותם של יושבי בתי קפה גברה על חורשי המזימות, והקפה הוא המצרך השני בסחר הבינלאומי אחרי נפט. אבל קפה הוא לא רק המשקה, כפי שאמר אלפרד פולגר - בית קפה הוא מקום למי שרוצה להיות לבד אבל צריך חברה בשביל זה. כאשר כתב על "התיאוריה של קפה צנטראל", אמר: "השקפת העולם של קפה צנטראל היא שלא להשקיף על העולם". או בלשונו של יונאי אחר, אנטון קו: "יושבי בית הקפה רואים דברים שאלה שאינם נכנסים אליו - לא מבחינים בהם כלל".

את כידוני המהפכנות שלו. גם הדיונים המקדימים למהפכה הצרפתית התקיימו בבית קפה.

העיונות הפוליטית שגילו שלטונות לרוח הליברלית שנשבה מכיוון בתי קפה, היתה קשורה בחלקה באינטרסים של ספקיות היין והבירה הגדולות שנמנו עם חוגים שלטוניים וכנסייתיים. "משקה של השטן" קראו לקפה, עד שהביאו אותו לפסיקת האפיפיור שהסיר ממנו את הקללה.

הקפה תרם להתבוללות של יהודים

את הרומן של היהודים עם הקפה היטיב להגדיר הסופר הרמן קסטן, בספרו "סופרים בבתי קפה": "אין עיר זרה לי, כל שעלי לעשות הוא להתיישב בבית קפה וכבר אני מרגיש עצמי בבית".

לא מפתיע שבתי הקפה הפכו לכלי עזר בתהליך הקליטה של עולי העלייה החמישית. הם ראו בבית הקפה סביבה חברתית תומכת: במנהגים, בשפה ובאווירה של המולדות שהקיא אותם. לא מכבר יצא בהוצאת מכון לאו בק מחקר המעמיק של פרופסור רוברט ליברלס, הנקרא יהודים וקפה, ובו מתואר התהליך שבו צעדו יחד ליברליזם וקפה מנקודת מבט יהודית. סיפורו של הקפה בגרמניה, אומר פרופ' שמואל פיינר במבוא לספר, הוא סיפור המודרניזציה של יהודי גרמניה.

ענייני מגדר עלו - האם לפתוח בתי קפה גם לשיבת נשים? לבסוף, ההשתתפות בסלונים הספרותיים בגרמניה פרצה נתיב לשוויון זכויות לנשים, בהן נשים יהודיות שפרצו את מחסומי ההשכלה והמגבלות החברתיות עליה. המחיר היהודי היה האצת תהליך הקבלה של הנאורות, שצפנה בחובה גם פתיחות להתבוללות. אפשר להוסיף בהקשר הזה כי ההתבוללות לא היתה רק צעד יהודי להיטמעות, אלא גם מעין סובלנות לא-יהודית לחילופי תרבות עם יהודים. הסלון הספרותי והחברתי פתח פתח שזמן קצר קודם - וזמן קצר אחר כך - היה חסום בפני יהודים ויהודיות. גם זה פן של תרבות הקפה.

מתוך כתב העת יקינתון, בהוצאת ארטנו יוצאי מרכז אירופה. כתב הכתבה הוא עורך כתב העת.

- אנשי דת
- סופים גילו
- את תכונותיה
- המעוררות
- של הקפה,
- והשתמשו
- בו להגברת
- ערנותם של
- הדרווישים
- העושים לילות
- כימים בחילולי
- קודש. מכאן
- אימצו את
- מנהג הערנות
- גם תלמידים
- באל-אזהה,
- ויש גם עדויות
- שהקפה הלך
- וקנה לו אחיזה
- עם ההתפתחות
- של מנהג
- "תיקון חצות"